

ARHEOLOŠKI NALAZI IZ SENJA I OKOLICE (III)

U Senjskom zborniku (knjiga II, 1966 i III, 1968) objavio sam izvještaje o arheološkim nalazima na području grada Senja i okolice za razdoblje 1965—1968. U trećem izvještaju objavljujem nalaze do kojih sam došao u vremenu 1968—1971.

DVA NOVA OTKRIVENA PREHISTORIJSKA NASELJA JAPODA U NEPOSREDNOM SENJSKOM ZALEĐU

1. GRADINA MALI GOLJAK

U stručnoj literaturi već odavna je objavljeno da su uz crkvu sv. Mihovila na Vratniku krajem XIX st. pronađeni zanimljivi ostaci iz rimskog doba,¹ kao što je to bio spelaeum boga Mithre, a uz njega da je postojala carinska i poštanska postaja sa svima pratećim uslugama koje su pružane putnicima i prijevozu razne robe. Ti su javni objekti bili locirani na samom raskršću ceste što je vodila od mora prema unutrašnjosti i obratno.²

Jedna cesta dolazila je iz Senije Dragom uz korito tzv. Kriškog potoka, druga je možda vodila od Ledenica, preko Vrataruše i Francikovca,³ a treća od Lopsice (današnjeg Jurjeva) preko Hrnotina i M. Stolca⁴ do vrha prije-

¹ J. Klemenc, Senj u prehistorijsko i rimsko doba, Senj, I, izd. JAZU, 1940, str. 5; K. Patsch, Die Lika in römischer Zeit, col. 94; J. Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, NSa, sv. IX 1906/7 sv. III br. 237., CIL III 13283; A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja i okolice II, Senjski zbornik, sv. III, str. 18 br. 7.; O. Kovačević, Arheološki spomenici — eksponati PTT muzeja u Beogradu, PTT Arhiv, sv. I, Beograd 1958, str. 65/66.

² J. Klemenc, op. cit. str. 8 i 9. opis karata i itinerera na kojima se vidi položaj Senije i svih putova koji su vodili prema sjeveru, istoku i jugu preko sedla Vratnika.

³ Vidi u Senjskom zborniku, sv. 4, raspravu Stjepana Savitza Nossana, našeg najboljeg poznavao- ca starih cesta i putova u hrvatskom kršu. Stari prehistorijski, rimski i srednjovjekovni put koji je vodio od Novog Vinodola preko Ledenica i Krmpota za Senj, zbog praktičnosti, uštede u vremenu i kratkoće da se izbjegne silazak i uspon, vjerojatno se negdje kod Klaričevca odvajao, prolazeći dalje na istok preko Ošljeg polja, preko Francikovca, iznad Orlova gnijezda, pa niz Veliku Petovu do Vratnika (stanice) i onda dalje za Liku. Ostaci ovog starog puta (više-manje stočnog) koji vijuga po ravničastom terenu i danas je dosta dobro vidljiv u prirodi i dijelom se još koristi. Možemo pretpostaviti da se ovaj put koristio u onim slučajevima, kada se putnici i stoka nisu trebali zadržati u Senju, tj. kada se pu- tovalo direktno prema Tarsatici. Time se izbjegavao vrlo težak silazak u Senjsku dolinu, a isto tako i težak uspon iz Senja preko Kozjaka do Klaričevca. Taj su put naročito koristili trgovci i gonici stoke, kad su iz Like putovali za Rijeku i Trst, sve tamo do kraja XIX st.

⁴ Iz današnjeg Jurjeva i Kalića (Grabove) prema tragovima na terenu i samom položaju ovih dvaju gradinskih naselja morao je u pravcu sjeveroistoka, preko sela Hrnotine, Stolac voditi do prije- voja Vratnik neki put ili staza, koji još i danas postoji na terenu i služi spomenutoj namjeni. Neki novi nalazi u tom kraju donekle nam potvrđuju iznesenu pretpostavku.

voja Vratnika, gdje se negdje sve tri sastaju i spuštaju kao jedna cesta (to bi mogli biti ostaci stare Struppijeve ceste) prema crkvi sv. Mihovila, do spomenutih objekata. Oдавle u desnom pravcu vodila je jedna cesta ravno preko polja (kroz selo Melnice — Crni Kal) na istok za Avendo (Kompolje), Arrupium (Otočac) i dalje preko Like za Bosnu ili Dalmaciju. Druga cesta naglo je zakretala u lijevo u pravcu sjeveroistoka, između visa Plančica i Biace uz Stubicu na Staro i Novo Brinje (Monetium), preko Jezerana, vrha Kapele, Modruša, na Josipdolski Čakovec (Metulum) i dalje prema Sisciji i Andautoniji.

Na istočnoj strani Vratničkog polja uzdižu se visovi Gaj, Biace i Mali Goljak, od kojih posljednji nadvisuje ostale i time dominira nad čitavom dolinom uzduž stare Struppijeve i nove Knežičeve ceste. Nekako na sredini, gdje se sastaju Vratničko i Melničko polje (više sa sjeverne strane), uzdiže se brdo Mali Goljak koje je svojim prirodnim položajem bilo predodređeno za osnivanje naselja i život ljudi s kraja brončanog ili početka željeznog doba. Ovo naselje tokom čitave ilirske tzv. gradinske i ranorimske epohe imalo je izuzetnu komunikacijsku pa i stratešku važnost, koja se nije umanjila u srednjem vijeku. Značenje ovog naselja naročito je dolazilo do izražaja u hladnim jesenskim i zimskim danima, kada su zbog snijega i jake bure putovi dugo ostajali neprohodni, zbog čega je dolazilo do duljih prometnih prekida i robne razmjene između unutrašnjosti i mora.

Prema arheološkim nalazima iz rimske epohe, pronađenim na nekoliko mjesta oko crkve sv. Mihovila i manjih sporadičnih nalaza ilirske dobe pokraj starog Struppijeva puta i oko prijevoja Vratnik te prema nekim fragmentarnim povijesnim podacima dolazimo do zaključka o postojanju jednog starijeg i značajnijeg naselja na području današnjih mjesta Vratnik — Melnice. Tragajući za ovim ostacima bio sâm upućen od starih Melničana na predaju o ostacima stare »grčke« crkve koja se nekada nalazila na vrhu brda Mali Goljak. Te informacije i sâm položaj brda bili su dovoljan dokaz za otkriće jednog starog ilirskog naselja. Tu su pretpostavku potvrdili brojni površinski nalazi ostataka materijalne kulture (razna gradinska keramika), dijelovi arhitekture bedema, kuća i podzida nekoliko terasa izgrađenih u tehnici suhozida. Ostaci otkrivenog prehistorijskog gradinskog naselja nalaze se oko 300 m sjeveroistočno od današnje Osmogodišnje škole i Doma na Vratniku. Na podnožju gradine (brdu Mali Goljak) nije pronađena keramika, ali je ima u većim količinama pri samom vrhu.

Prilaz gradini najpogodniji je sa istočne strane, gdje je ona bila najjače utvrđena, za razliku od južne i zapadne strane čije su padine strmije i tim pogodnije za obranu od neprijatelja.

Prema ostacima bedema može se zaključiti da je čitavo naselje bilo opasano i branjeno jakim bedemom izgrađenim u tehnici suhozida. U tlocrtu naselje je bilo više elipsastog oblika, osnovano prema konfiguraciji brda. Na zapadnoj, više položenoj padini, primijećeni su ostaci dviju-triju terasa koje su sasvim urušene i pokrivene zemljom. Sa te strane nalazio se prilaz i ulaz u samo naselje. Na tom položaju utvrđene su primitivne nastambe. Tu su i najbrojniji ostaci materijalne kulture. zemlja je sasvim crna i prhka, puna fragmenata keramike, kostiju, tragova vatre i ugljena. Uza sva traganja na čitavom položaju (barem što se tiče površine) nisu primijećeni nikakvi tragovi zidane arhitekture ili žbuke. Prilikom rekognosciranja gradine 1967. g. veliku pomoć su mi pružili učenici Osnovne škole »Božo Katalinić«. ⁵ Tada

sam mogao izvršiti na zapadnoj strani gradine manje probno sondiranje koje nije u cijelosti uspjelo zbog bure i jesenjih kiša. Bez obzira na nepogode rekognosciranje je dalo korisne rezultate koji će nam poslužiti za buduća sustavna istraživanja gradine na M. Goljaku i drugdje, što spada u djelatnost Senjskog muzeja.

U ratu na Japode i druge buntovne Ilire 35. g. pr. n. e., ovo je utvrđeno naselje uz druga koje navodi Appijan (isključujem niz priobalnih utvrđenih naselja) bilo prvo među ovogorskim (cisalpinskim) naseljima — utvrđama do kojega je došao Oktavijan — čiji su se stanovnici — iz straha pred nadmoćnim neprijateljem povukli u guste okolne šume, kao što su to kasnije učinili Avendeati, Arrupini i drugi njihovi susjedi u Gackoj dolini. Kao i ostala, tako i ovo naselje na M. Goljaku vjerojatno nije Oktavijan dao spaliti i razoriti, jer su se stanovnici povratili i priznali rimsko gospodstvo. Prema nekim znakovima izgleda da ovo ilirsko naselje ne propada, nego da i dalje živi na ovome mjestu, bar što se tiče ranog rimskog doba, ali da se na drugom položaju (u vrijeme mirnog i sigurnog života, bez ratova) komunikacijski sada daleko važnijem (oko današnje crkve sv. Mihovila uz izvore vode i raskršće triju cesta) vrlo rano, početkom I st. n. e. podižu objekti kao carinska i poštanska prepozitura, spremišta, štale i drugi prateći objekti. Tu se osniva jedno manje, ali vrlo važno naselje, koje je svojim službama osiguravalo, ali i kontroliralo promet i trgovinu u oba pravca. Kasnije, posebno u srednjem vijeku, pa sve do razvojačenja Vojne krajine, na ovom položaju bile su organizirane slične službe i postavljene straže koje su garantirale sigurnost pošte, putnika i prijevoza razne robe koja se prevozila kolima ili prenosila na konjima.

Na osnovi postojeće literature, starih austrijskih karata, te tradicije i toponomastike, nije se uspjelo ući u trag imenu starog ilirskog naselja na M. Goljaku i kasnije na položaju oko crkve sv. Mihovila. Moguće da se u sačuvanim starim nazivima za brda Mala i Velika Petova koja se uzdižu sjeverno od crkve krije ime ovih starih naselja.⁶

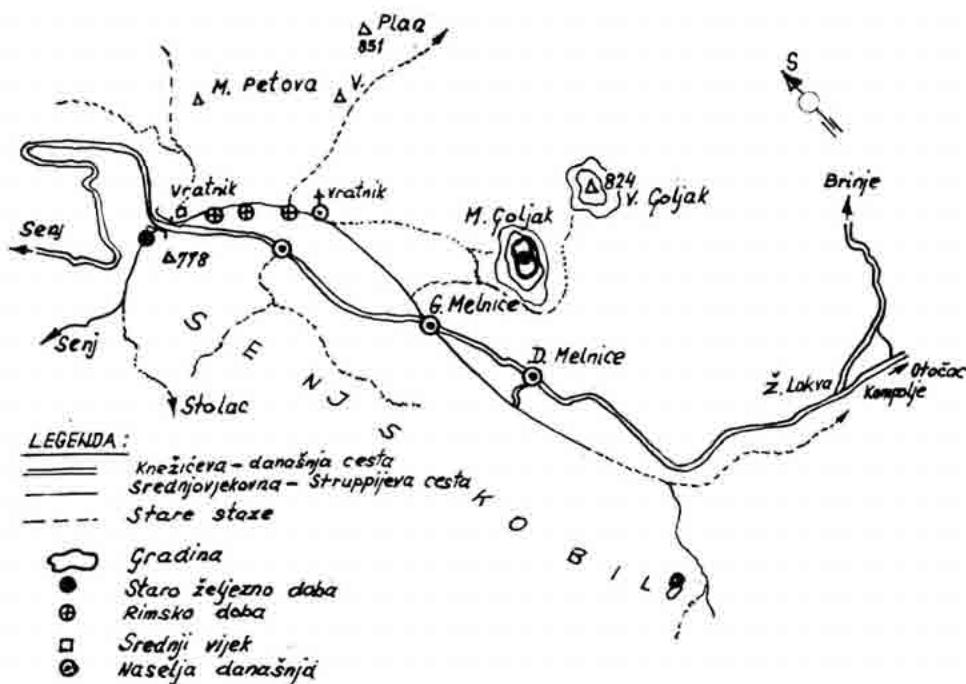
2. GRADINA LISAC U KRASNOM POLJU

Cestom koja vodi od Jurjeva preko Oltara za Otočac dolazi se u Krasno, veće planinsko naselje osnovano krajem 17. st. na sjeveroistočnim padinama sjevernog Velebita s više manjih zaselaka⁷ razbacanih po polju i okolnim obroncima. Oko 1 km jugoistočno od mjesnog ureda i pilane na kraju Polja,

⁵ Ovom prilikom zahvaljujem upravitelju Osnovne škole »Božo Katalinić« Ivi Biondiću, te učenicima Željku Biondiću, Lopcu Juri, Marku, Ivanu i Franji Katalinić koji su mi pomogli u rekognosciranju prethistorijske gradine na položaju M. Goljak.

⁶ Za većinu starih naselja i gradina utvrđenih na senjskom području, danas ne znamo njihovo staro ime, a to su: gradina iznad Vlačke pećine, crkvena na M. Goljaku iznad Vratnika, travnjak na kosi iznad Kalića, brdu Lisac u Krasnu, Celenka gradina iznad Duboke, V. i M. Brina kod Selina, gradina Klisa kod Lukova, gradina iznad Starigrada, Klačnica iznad Jablanca, gradina u D. Prizni, Drvišica iznad Karlobaga i još niz manjih naselja uzduž stare ceste — današnje Jadranske magistrale.

⁷ Stj. Pavičić, Iz starije prošlosti Jurjeva, Jablanca, Krasna, Senjski zbornik, sv. II, 1966, str. 336—338; P. Rogić, Naseljenost Velebitske primorske padine kroz historiju, Senjski zbornik, sv. I, 1965, str. 39. Srednjovjekovna povijest ovog kraja dosta nam je nepoznata. Znamo da se ovdje u XIII st. nalazi neki vlasteoski ili crkveni posjed, koji je u sastavu župe. Isto tako da su se starosjedioci Hrvati morali iseliti odavle poč. XVI st. uslijed dolazeće turske opasnosti. Krajem XVII ili početkom XVIII st. u plodno Krasansko polje postupno se naseljavaju Bunjevci od Jurjeva i Oltara. Tako se osnivaju naselja po rodovima: Anići, Babići, Devčići, Glavaši, Samardžije i Vukelići. Na području župe Krasno oko 1916. živjelo je blizu 1940 stanovnika (vidi: Schematismus cleri Dioecesium Segniensis et Modrušiensis seu Corbaviensis pro anno 1916, str. 70-71).

Sl. 20. — Skica predjela Vratnik—Melnice, s gradinom na Malom Goljaku.

oko crkve sv. Ante,⁸ smjestio se zaselak Tomajići. Lijevo od crkve u pravcu istoka vodi stari put-vlaka do sela Devčići. Desno prema jugu (isto za Devčiće) vodi nova cesta koja vijuga oko brda Lisac na kojem su još krajem XIX st. pronađene starine. Izgleda da se u toponimu brda Lisac sačuvala reminiscencija na staru Lopsicu, današnje Jurjevo, gdje je istim imenom nazvan mali otočić i navodno da se pod morem nalaze ostaci Lisac-grada. Poticaj za rekognosciranje Krasnog polja bio je nalaz kamene sjekire-čekića⁹ pronađenog na Jezerskoj strani — južno od zaselka Vukelići.

Brdo Lisac proteže se od sjeveroistoka prema zapadu, a svojim najvišim vrhom, koji je mogao biti centralno mjesto utvrde, nadvisuje čitavo polje i kontrolira stari put od Like prema Podgorju. Istočna i sjeverna strana gradine Lisac dosta je strma i time pogodnija za obranu, dok je jugozapadna blaža i zaklonjenija od vjetrova, okrenuta prema polju i sunčevom zalazu, pa samim time povoljnija za izgradnju nastambi koje su bile nizane na više terasa. Pregledavanjem površine gradine nisu se mogli uočiti veći ostaci suhozida starog bedema kojim je bilo zaštićeno naselje. Nekako na sredini glavice i malo više prema zapadnoj strani uočavaju se ostaci suhozidina nekoliko

⁸ U opisu Gatske oko 1219. spominje se Krasno u kojemu je crkva sv. Marka. Ostaci ove crkve izgleda da su na mjestu uz Zadržni dom. Još se spominje crkva sv. Jurja koja se mogla nalaziti u blizini ili na mjestu današnje župne crkve sv. Ante.

⁹ A. Glavičić, op. cit., str. 4-6, br. 2 sl. 2. i bilješka br. 2.

Sl. 21. — Skica Krasnog polja s gradinom na brdu Lisac.

objekata, najvjerojatnije nastambi. Ostaci materijalne kulture, tzv. gradinske keramike, gotovo da se i ne nalaze na površini, što nije svojstveno ostalim naseljima toga vremena u Podgorju. Najveći dio gradine, posebno njena sjeverna strana, pokriveni su šikarom i travom, pa su na taj način ostaci materijalne kulture pokriveni zemljom i kamenjem. Sa zapadne strane nalazi se na površini ponešto fragmenata gradinske keramike, lijepa od nastambi, životinjskih kostiju i crne zemlje. Prilaz naselju morao je biti sa sjeverozapadne strane i djelomično je sačuvan u dijelu vlake (stari put) što prolazi šumarom za selo Devčići. Sa ove strane, na samom podnožju gradine, nalazila su se dva tzv. grčka bunara u kojima se sakupljala oborinska voda.

Bunari su izgrađeni u tehnici suhozida i posve su slični onima koji se nalaze u Podgorju, na položajima ili u blizini svih starih naselja. Prema oskudnim površinskim nalazima teško nam je za sada određenije odrediti vrijeme osnivanja i prestanka života ovog japodskog naselja koje se nalazilo na brdu Lisac.

Prema oskudnim povijesnim izvorima koji se odnose na čitav ovaj kraj, možemo zaključiti da se na području današnjeg Krasna u srednjem vijeku (do provale Turaka u Liku) nalazilo neko manje utvrđeno naselje pod imenom Trasena-Crasna (?) in parochia Busan. Mislim da se ovo naselje moglo nalaziti negdje u blizini ili na položaju gradine Lisac,¹⁰ ali se to još ne može dokazati. U prošlosti je ovo gradinsko naselje moralo imati izuzetno značenje

Sl. 22. — Gradinu Lisac u Krasnom polju, snimak s istoka.

i važnost kao jedno od niza stanica na putu kojim je bila uspostavljena veza i razmjena između stanovnika unutrašnjosti i mora, posebno sa stanovnicima oko mjesta Lopsice — današnjeg Jurjeva. Velike šume i prostrani pašnjaci sa dosta lijepe i plodne zemlje odgovarali su razvoju ratarstva i stočarstva svih stanovnika ovog kraja, kako u prošlosti tako i danas, što na neki način potvrđuju povijesni izvori, epigrafski spomenici, ostaci stalnih i povremenih naselja u podnožju i visoko u planini Velebit, i na kraju, sama tradicija koja dan danas živi u narodu ovoga kraja.

Doseljnjem Hrvata u ove krajeve početkom VII st. posve je sigurno da je dio starosjedilaca, romaniziranih Ilira i Romana, i dalje ostao u planinskim dijelovima Velebita, najčešće podalje od mora, i da su neko vrijeme mogli sačuvati svoje jezične oznake i materijalnu kulturu. Tokom vremena starosjedoci se sve više asimiliraju s Hrvatima s kojima početkom XVI st. uslijed turske opasnosti bježe na zapad i sjever u sigurnije krajeve. Danas nam je teško dokazati koliko je tih starosjedilaca Hrvata ostalo u mjestima Senju, Jurjevu, Starigradu, Jablancu, Karlobagu i Ledenicama i u njihovoj okolici. Većina naselja starosjedilaca, njihove zemlje i dobra dugo su stajali napušteni. Tek početkom XVII st. na ova napuštena naselja i zemlje naseljavaju se novi doseljenici iz sjeverne Dalmacije — Bunjevci.

Zbog ovih migracijskih razloga i ratnih prilika danas nam je potpuno izgubljena ili je nestala pisana povijest i tradicija stanovnika Podgorja do XVII stoljeća. Nestali su mnogi stari toponimi i spomenici koji bi nam danas razjasnili ili barem rasvijetlili prošlost i život ljudi ovog kraja.

¹⁰ St. Pavičić, op. cit., str. 336.

3. ANTIKNI NALAZI NEDALEKO KULE LIPICE

Početak 1969. prilikom iskopa temelja nove stambene zgrade sjeveroistočno od kule Lipice (bivše »Sokolane«)¹¹ i puta za Varoš, na prostoru Njivice, otkriveni su u dubini od 0,40 do 1,00 m obilje fragmenata rimske keramike, životinjske kosti, krovna opeka, morske školjke, crna zemlja, pepeo i ugljen, te dijelovi temelja nekih objekata novijeg datuma, a pod njima zidovi koji prema svemu pripadaju rimskom vremenu. Budući da su se na prostoru ispred Stanice javne sigurnosti, u vrtu Milana Balena, Ante Glavičića i Milana Gržanića ranijih godina¹² pronašli identični nalazi, mogu se jedni s drugima dovesti u direktnu kulturnu i kronološku vezu, pa smo time kompletirali već donekle poznatu urbanističku situaciju antičkog grada Senije.

Ova nova stambena zgrada podignuta je na površini od oko 160 m² na terenu koji je naplavina iz gornjih vrtova, pa su i temelji zgrade iz statičkih razloga iskopani dublje i šire. Budući da se teren spušta prema jugozapadu, to su i nanosi bliže Staroj cesti i gradskim zidinama danas viši i deblji. Prema tim i drugim promatranjima primijećeno je da se na podnožju brda Štrmac nalazi najveća količina nanosa zemlje i kamenja, koje je voda (bujica poslije kiše) ispirala u gornjim predjelima Varoša i Lopice i polagano taložila dolje u lijevama i terasama koje su nekad pa i danas paralelne sa Starom cestom. Da bi se ta obradiva zemlja (koje je bilo malo) mogla zadržati i obrađivati, vjerojatno se u rimsko doba i kroz rani srednji vijek počelo s podizanjem ogradnih zidova i uređenjem privatnih posjeda u lijevama koje se još danas uzdižu i formiraju čitave terase visoko u brdo Štrmac, oko 100 m n. v. Zidovi današnjih lijeva nekada su mogli biti viši, podizani u visinu do 1 i 2 m.

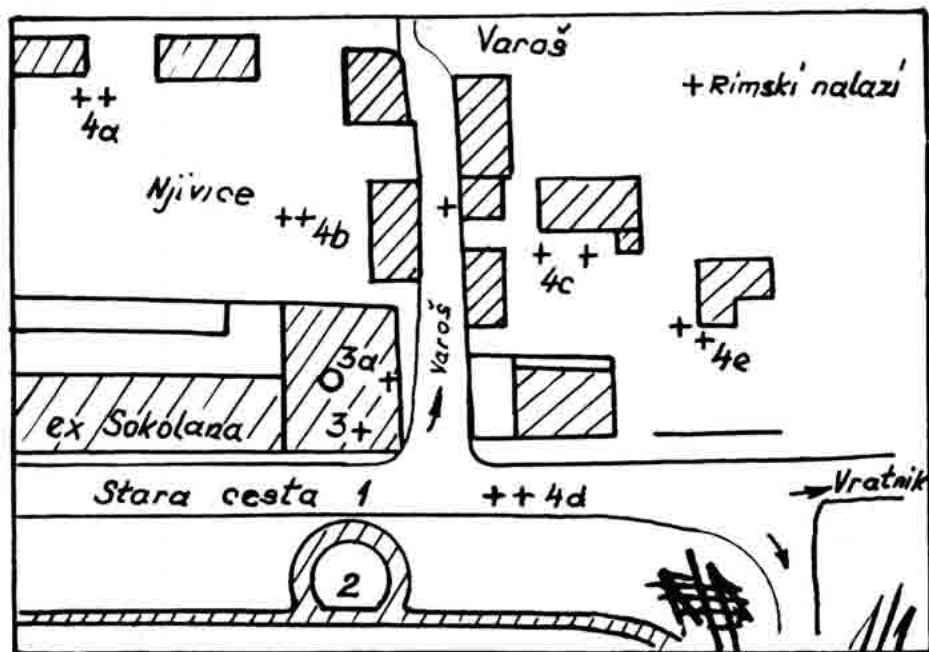
Širine i duljine spomenutih lijeva nisu se do danas mnogo promijenile. Na nekim mjestima u prosjeku lijepo se primjećuje noviji humozniji sloj od oko 20—40 cm, koji direktno sjedi iznad antičkog kulturnog sloja. Ova konstatacija vrijedi za većinu vrtova koji se nalaze sjeverno od Stare ceste.

Spomenuti vrtovi (terase) nalazili su se na relativno istoj horizontalnoj visini koja je tokom srednjeg i novog vijeka i izgradnjom kuća u XIX i XX stoljeću ispresijecana brojnim ogradnim zidovima.

Preko tog obradivog zemljišta, od Stare ceste prema sjeveroistoku u današnji Varoš i dalje u planinska sela (Klarićevac—Francikovac) od starine vodilo je više običnih putova — pješačkih staza uz koje su sa strane podizani ogradni zidovi. Tim putovima je sa gornjih strana Lopice i Varoša poslije kiša voda tekla prema moru do kule Leonove, Trybenac, Lipice i Gulden, te usput na gradski bedem nanosila zemlju, pijesak i kamenje, što se lijepo vidi u prosjeku terena uzduž Stare ceste. Na ovaj su se način nanosima od bujice putovi u Varoš i Lopicu postepeno dizali, ali paralelno s njima i neki vrtovi. Izgradnjom kuća u naselju Varoš broj 1, 2, 3, 4 i 5 visina ovog nanosa na putu povećana je za oko 1—2 m, pa i više, iznad rimskog kulturnog sloja utvrđenog kod zgrade nedaleko kule Lipice. Zbog toga su danas kuće P. Gržina, I. Pavelića, M. Gržanića, i braće Zrinski ostale ispod razine nove ulice, gotovo u visini prizemlja.

¹¹ Zgrada zvana »Sokolana« mora da je sagrađena početkom XIX st. i dugo vremena je bila kasarna topnika senjskih obalnih utvrda. Oko 1878. godine za vrijeme okupacije Bosne služila je kao vojna bolnica, zatim kao finansijska kasarna. Godine 1896. u njoj je uređena tvornica duhana, a od 1899. služila je kao skladište. Kasnije je zgrada preuređena: u njoj su bile društvene prostorije Sokola Kraljevine Jugoslavije. Danas je stambena zgrada.

¹² A. Glavičić, op. cit., str. 37 br. 16.

Sl. 23. — Skica rimskih nalaza uz kulu Sabac.

Između temelja V i VI u pravcu istok-zapad oko 40 — 120 cm dubine otkopani su ostaci jačeg i solidnije građenog zida, temelji neke zgrade, debljine oko 65 cm i duljine oko 3 m. Ovaj temeljni zid položen je na zdravicu kao i ostali zidovi rimske dobe utvrđeni u istočnom dijelu iskopa temelja III i VIII (det. 4 i 4a i 4b sl.). Ti rimski zidovi pružali su se u pravcu jugoistok i sjeverozapad. Između zidova primijećeni su ostaci podova (podloga) izrađeni žbukom na koju su se polagale kamene ploče ili opeka. Iznad poda redovito dolazi sloj crne zemlje, fragmenti rimske keramike i pepeo. Slični ostaci primijećeni su uzduž temelja III. Najinteresantniji nalaz na ovom položaju predstavljaju fragmenti grube sive keramike pronađeni na dubini od oko 0,90 cm, između temelja V i VI, a ispod rimskog kulturnog sloja u samoj zemlji crvenici. Pronađeno je svega desetak fragmenata, i to sudeći po svemu ostaci jedne posude koju su radnici kopanjem jarka presjekli i time ostale dijelove izbacili s drugim materijalom na površinu. Prema izgledu i sastavu ti fragmenti keramike odgovaraju onima koji se redovito nalaze na položajima naselja predrimske dobe i prema tome oni imaju za Senj dokumentacijsku vrijednost kao najstarija keramika koja se do danas pronašla na prostoru grada. Taj nalaz, u svakom slučaju, dovodim u vezu sa stanovnicima Senije ilirskog naselja, utvrđenog na brdu Kuk¹³ istočno od Senja.

Nad antičkim slojem nisu pronađeni nikakvi ostaci zidova ili predmeti iz srednjeg vijeka, što se može dovesti u vezu s obližnjim gradskim utvrdama uz koje se, posebno s izvanjske strane, nije dozvoljavalo podizanje bilo kakvih objekata, a moguće i obrada zemlje, kako ne bi dolazilo do zasipavanja opkopa uz bedem, ako je postojao.

¹³ A. Glavičić, op. cit., str. 11 br. 4 i 5.

4. ZAVJETNA PLOČA IMIE RADUCO

Prilikom obnove senjske katedrale sv. Marije (1948) iza apside, u ruševinama stare zgrade biskupije,¹⁴ pronađena je kamena ploča iz sivog vapnenca veličine 76 × 41 × 8 cm, koja je kao spomenik uzidana s desne strane crkvenog kora. Ploča je podijeljena na dva polja. U gornjem dolazi zavjetni tekst u devet sitnih redaka uklesan na latinskom jeziku i slovima minuskule. Iz sadržaja saznajemo da je ugledna i po svemu sudeći imućna gospođa Imia de Raduco 1329. godine za svoj trošak u gradu Senju, nama na nepoznatom mjestu (vjerojatno negdje oko katedrale), dala sagraditi jednu malu crkvu. Odmah ispod teksta nalazi se grb porodice Raduč, u obliku štita podijeljen u dva polja. S gornje strane u plitkom reljefu prikazan je zmaj u skoku okrenut na lijevo. Iz ždrijela mu riga vatra. Donje polje je sasvim prazno. Ova ploča, kojom se ističe pleme Radučevića, morala se nalaziti na pročelju crkvice ili nekom drugom istaknutom mjestu sa kojega je uklonjena i zatim kao spolia uzidana u neku zgradu pozadi katedrale. Tekst originala glasi:

ANO DNI MCCCXXVIII
MESE AVGVSTI DNA IMIA FILIA
VICE COMITIS FILIPI DE RADUCO
FECIT ISTA(M) ECLESIA(M) DE TOT(IS)
SUIS EXPE(N)SIS TALI MODO ORDI-
NATQ(E) ISTA ECLESIA CO TOT(A)
BONAQ(E) (H)ABUERIT SE(M)PER P(ER) MANE
AT I(N) MANVS P(RO) PI(N)QORIOMIN
IS DICTE DNE IMIE

U hrvatskom prijevodu natpis glasi:

GODINE GOSPODNJE 1329
MJESECA KOLOVOZA GOSPOĐA IMIA KCI
PODKNEZA FILIPA OD RADUCA
SAGRADILA JE OVU CRKVU O PUNOM
SVOM TROŠKU NA TAJ NAČIN OD-
REĐUJE DA OVA CRKVA SA SVIM
DOBRIMA KOJE JE IMALA UVIJEK OSTANE
U RUKAMA NAJBLIŽEG MUSKOG SRODNIKA
SPOMENUTE GOSPOĐE IMIE

Prema godini koja se navodi na početku natpisa, prema položaju na kojem je pronađena možemo zaključiti da se crkva, koju je sagradila Imia, nalazila negdje u blizini katedrale i da je bila građena u vrijeme gotike.

U svakom slučaju ovdje se radi o jednom manjem sakralnom objektu kojem na žalost nismo mogli utvrditi položaj, a niti ime sveca kojemu je bila posvećena.

Na Valvazorovom crtežu grada Senja (1687) vidljiva je s južne strane katedrale a zapadno od stare biskupije na Cimiteru jedna manja crkva za koju se misli da je kapelica sv. Jurja, porušena pred kraj XIX st. Ukoliko se zaista

¹⁴ V. Krajač, Konzervatorska i urbanistička problematika Senja, Vijesti muzealaca i konzervatora NR Hrvatske, god. V, br. 6, Zagreb, 1956, str. 146.

radi o crkvi sv. Jurja, onda to ne bi mogla biti crkva koju je dala podignuti Imia 1329. godine, jer je crkva sv. Jurja sagrađena negdje oko 1540. g. kako navodi I. K. Sakcinski.

Iz natpisa saznajemo da je Imia kćerka senjskog podkneza Filipa de Raduca koja se titulira gospođom. Porodica Radučevi vrlo često se spominje u senjskim sredovjekovnim dokumentima i imala je značajnu ulogu u senjskom društvenom i političkom životu, mnogo prije 1205. godine,¹⁵ kada se prvi put javno spominje u izvorima. To govori o njezinoj starini, ugledu i častima koje su morale biti nasljedne u Senju. Iz ove, za sada jedne od najstarijih poznatih senjskih obitelji, kroz više stoljeća (od kraja XII do XV st.) regrutirali su se odličnici: satnici, princepsi, podžupani i suci grada Senja.

Prema tome članovi porodice Raduča imali su neki privilegirani položaj kada su nasljedno prenosili većinu najviših funkcija u gradu Senju, i to kroz stoljeća. U senjskom statutu iz 1388. godine sankcionirano je jedno staro stanje koje se i dalje prakticiralo, a to je bilo da senjski suci kada se biraju, mogu biti jedino iz porodice Raduča i Mojsijevića.¹⁶ U istom statutu stoji da im je od starine pripadala čast održavanja vatre. Radi se o vatri koja je prema starom senjskom običaju vječno morala gorjeti na njihovim kućnim ognjištima, s kojega su, uz još dva takva, ostali senjski građani, kada im se utrnula vatra, mogli uzimati žeravicu, oganj. Prema tome senjski građani mogli su samo uzimati oganj s tri ognjišta, i to od najuglednijih i prema svemu najstarijih senjskih rodova.

Ovo je jedan stari, gotovo ozakonjeni običaj, koji se skoro i ne susreće u drugim statutima.

To je specifična senjska mjera predostrožnosti od požara koji je često znao opustošiti pojedine ulice ili predjele grada jer su krovovi, pa i čitave zgrade, bile dugo vremena drvene.¹⁷ Prema statutu ovo je stari senjski običaj koji po mnogo čemu podsjeća na kult domaćeg ognjišta i vatre (sveti oganj — ignis perpetuus aeternis) koji su u senjskim kućama čuvala žene da ne utrne, poput vestalinki u hramu božice Veste u starome Rimu. Iz dokumenata se saznaje da su se u posjedu roda Radučeva nalazile mnoge kuće i gospodarske zgrade sa zemljom izvan gradskih zidina, a moguće i u okolici. Kao član tako ugledna roda Imia je mogla bez poteškoća na svoj trošak sagrađiti crkvu i obdariti je darovima. U svim običajima i ekonomskim pozicijama možemo nazrijeti jačanje starih rodova i njihovu afirmaciju u vrijeme formiranja gradova, kontrektno Senja.

Ova ploča uz podrijetlo Imie važna nam je kao, za sada, najstariji poznati grb jedne senjske plemenite obitelji, koji svoju plemenitost dokazuju starinom i nasljedstvom, koje nam u dalju prošlost nije moguće pratiti jer je arhiva grada Senja propala u II svjetskom ratu.

5. GLAGOLJSKI NATPIS SA SIROKE KUNTRADE

U dvorištu bivše kuće Gradišer na Širokoj kuntradi¹⁸ u Senju nalazio se nad ulazom u prizemlje nadvratnik koji je srušen s prvotnog položaja za vrijeme bombardiranja Senja 1943. godine. Tom prilikom oštećena je lijeva strana nadvratnika na kojem je bilo nekoliko glagoljskih slova. Taj pragmet nije više pronađen. Nadvratnik je sivi vapnenac veličine 127 × 31 × 29 cm. Na prednjoj se strani nalazio uklesan dvojezični natpis u dva reda. U gornjem retku uklesana je godina i ime latinskim slovima, na talijanskom, a dolje

glagoljskim hrvatskim pismom s godinom gradnje 1522. i imenom vlasnika kuće, koji glasi:

MCCCCXXII. ZORZI BLAGAICH
C. F. I. B. (1522) JURAJ BLAGAIĆ.

Latinska i glagoljska slova su velika i lijepo oštro uklesana. Iz natpisa saznajemo da se na ovom mjestu nalazila kuća senjskog izvršnika Jurja Blagaića podignuta 1522. godine. Po prezimenu Blagaić novi je senjski doseljenik na početku XVI st. najvjerojatnije uskok od Blagaja koji je, bježeći pred Turcima, došao u Senj i podigao kuću.

6. NATPIS NA KUĆI PRESBITERA JURJA BOGUTIĆA

Na Sirokoj kuntradi u ulici I. Hreljanovića br. 6 nalazi se kuća Jurja Bogutića s malim dvorištem, starim ulaznim portalom, cisternom i stepenicama koje su vodile na balaturu, srušenu 1943. godine. Prilikom popravka fasade na kući (danas vlasništvo P. Kosa) očišćen je nadvratnik vrata koja su sa balature vodila na I kat. Tom prilikom otkriven je natpis iz kojega saznajemo da je to bila kuća senjskog presbitera Jurja Bogutića, obnovljena 1587. godine. Riječi i slova su latinska, velika i lijepo uklesana. U originalu natpis nad vratima glasi:

DOMVS. PBRI GEORGI BOGVICH.
REPARATA AN DN. M. D. LXXXVII
KUĆA PRESBITERA JURJA BOGUTIĆA
OBNOVLJENA GODINE GOSPODNJE 1587

Kuća se ne ističe nekim posebnim umjetničkim detaljima. To je stara pučka kuća iz vremena gotike, što dokazuje njen šiljasti portal vrata koja vode u prizemlje, te godina reparacije i neke okolne zgrade iz toga vremena.

Uz kuću, s istočne strane, nalazi se malo dvorište ograđeno starim zidom, s povišenom cisternom koju ukrašuje kameno grlo na gornjem rubu izljebljeno od konopa i lanca kojim se voda grabila iz cisterne. Kuća J. Bogutića nalazi se nasuprot kući br. 4 u Hreljanovićevoj ulici koja je 1483. godine (kako navodi glagoljski natpis) pripadala popu Gržanu koji je bio pravdnik senjskog kaptola. Prema ovim natpisima malo nam je lakše odrediti starost okolnih kuća, budući da na njima nemamo izrazitih arhitektonskih detalja gdje je arhitektura pučka i više-manje odraz ekonomskog stanja vlasnika i prilika koje su vladale na ovom području.

Obližnja kuća br. 24. na Gorici pripadala je 1477. godine senjskom arhivpravdu Martinu, unuku Sparožića, što navodi na zaključak da su se kuće

¹⁵ St. Pavičić, Senj u svojem naselnom i društvenom razvoju od 10 st. do turskog prodora, Senjski zbornik, sv. III, Senj 1968, str. 326-327. i 340.

¹⁶ M. Magdić, Topografija i poviest grada Senja, Senj 1877. Senjski statut iz 1388. čl. 156 govori da jedan od tri zaprisegnuta suca istražitelja mora biti iz kuće Radučeve, a čl. 162 da se načine u Senju tri straže za oganj, jedna u kući Radu.evoj, druga Mojsijevoj a treća u kući suca Antuna Cokovića.

¹⁷ St. Pavičić, op. cit., str. 334.

¹⁸ I. K. Sakcinski, Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1891, pod Senj br. 799 navodi natpis iz stolne crkve sv. Marije koji se nalazio na nadgrobnoj ploči koja je pokrivala raku Franje Blagaića, senjskog suca, i njegovih nasljednika — B. Fučić, Glagoljska epigrafika grada Senja, Vijesti muz. konz. NRH, Zagreb, prosinac, 1956, god. V, str. 183 br. 6.

crkvenih izvrsnika nalazile u neposrednoj blizini katedrale i biskupskih dvora. Ovo ide u prilog traganju zgrade prve hrvatske štamparije negdje na Gorici ili oko Široke kuntrade.

U XVI i XVII st. obitelj Bogutića¹⁹ spominje se u senjskim dokumentima i sudjeluje u mnogim senjskim događajima. Neki članovi ove obitelji kao časnici ili knezovi imali su u Senju svoje kuće i vršili druge odgovorne funkcije.

7. RUŠEVINE KAPELE SV. VIDA KOD SENJA

S desne strane ceste Senj — Vratnik, poviše groblja i nasuprot rezervoaru (iz 1892) nalaze se ostaci stare kapele sv. Vida.²⁰ Crkvice je okrenuta prema zapadu, jednobrodna je i malih dimenzija. U osnovi je pačetvorina s kvadratičnom apsidom. Prema nekim ostacima na postojećim zidovima crkvice je prvotno morala imati bačvasti svod dok je apsida bila zasvođena svodom križne osnove. Krov je bio na dvije vode. Zidana je od običnog kamena i pijeska koji se vadio u obližnjem potoku. Još negdje početkom XIX st. crkvice je izgubila sakralni značaj, pa je krajem stoljeća jednom adaptacijom pretvorena u stambeni objekt. Tom prilikom zidovi su nadograđeni, a moguće da je zapadni zid produžen. Otvoreni su novi, a prošireni postojeći prozori. Sadašnje aproksimativne mjere crkvice (zarasle u šikaru) iznose u duljini 12, a širini 5 m. Visina sačuvanih zidova iznosi više od 1,60 m, a debljina oko 0,60 m.

Sa sjeverne strane uz kapelu je korito povremene bujice Potok koje je regulirano, ali je time crkvice ostala zatrpana materijalom, kamenjem i pijeskom u visini od oko 1 m. S jugoistočne strane crkvice primjećuju se ostaci nekog starijeg i jačeg zida koji je nekada mogao imati funkciju da štiti objekat i prostor oko nje od rušilačke snage bujice, koja je doticala iz Senjske drage. Takav zaštitni zid mogao se nalaziti sa sjeverne strane, ali je prilikom regulacije Potoka porušen ili zatrpan materijalom. Malo zapadnije od starog zida i crkvice u samom podnožju brda (Trbušnjak) nalazi se pećinica koja je nekada služila pastirima kao privremeno sklonište i tor za blago. Na toj strani korita Potoka primijećeni su ostaci porculanskih cijevi starog vodovoda. Tu se našlo nekoliko fragmenata rimskih amfora. Sjeverno od crkvice preko ceste utvrđeni su ostaci jedne starije građevine kružne osnove, s većim količinama pepela, ugljena i keramike rimskog doba. S donje strane crkvice uređeno je iza 1830. godine novo današnje senjsko groblje. Starije gradsko groblje nalazilo se do tada na prostoru sv. Petar. U sredini groblja 1849. godine podigli su imućniji senjski građani kapelu sv. Vida u kojoj se nalazi slika iz napuštene crkve sv. Vida.

Današnje novo groblje »građana senjskih«, kapela sv. Vida, spomenici i grobnice znamenitih Senjana bit će opisani drugom prilikom.

Iz postojeće arhive i povijesnih djela o Senju nije se moglo saznati vrijeme izgradnje stare crkve sv. Vida. Buduća istraživanja crkvice možda će rasvijetliti njezinu prošlost i funkciju koju je imala na kraju Senjske drage, a pokraj starog puta Senj — Vratnik.

¹⁹ St. Pavičić, op. cit., str. 343. navodi više vojničkih funkcija koje su vršile članovi ovog znamenitog rado u XVI i XVII st.

²⁰ P. Tijan, Vodič po Senju, Senj 1931, str. 33 br. 56, 58 i 59.

Sl. 24. — Stara kapela sv. Vida u Senjskoj dragi, prema Valvazoru 1687.

8. BIVSA KAPELA SV. AMBROZA U SENJU

Za sada ne raspoložemo konkretnijim podacima koji bi nam potvrdili pretpostavku da se na mjestu ili blizini bivše kapele sv. Ambroza u Senju tokom prošlosti nalazio neki sakralni objekat.²¹

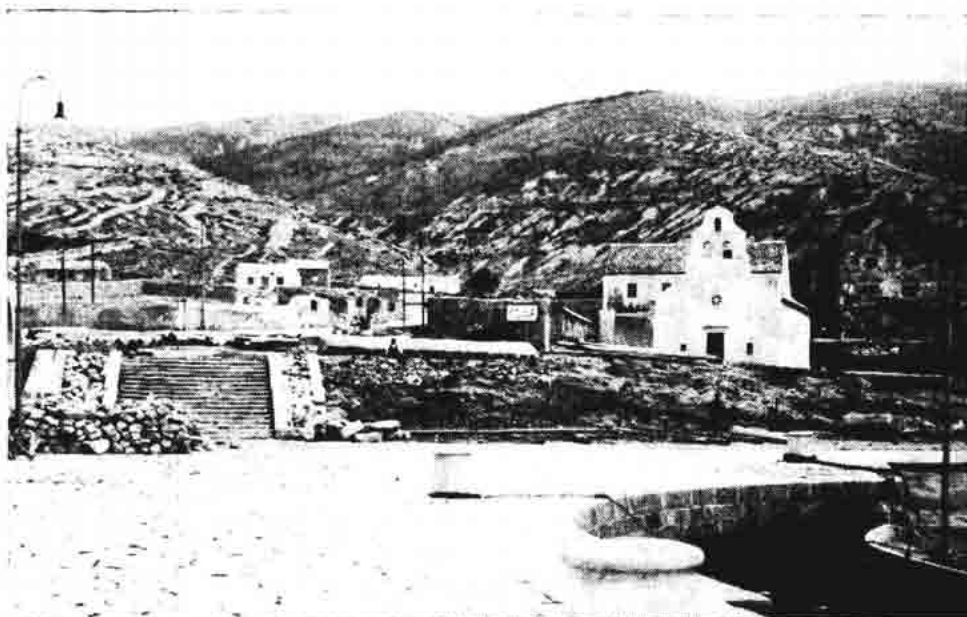
Na tom položaju ili u njegovoj blizini 1724. godine senjski trgovac Nikola Suzan sagradio je kapelu sv. Ambroza posvećenu bl. dj. Mariji (kat. čest. ul. 345 parcela 457). Jedina indicija da se na tom prostoru (od sv. Ambroza do Malih vrata) u paleokršćansko doba nalazio neki sakralni objekat je naziv kule sv. Broza (St. Prossyrturm) prema Valvazorovu navodu, po čemu se čitav predjel još uvijek naziva sv. Broz. Ovome bi moglo ići u prilog otkriće većeg kasnoantiknog (kršćanskog) groblja, dijelovi arhitekture, mozaik, nadgrobni spomenici i druge starine otkrivene na prostoru bivše Olivierove pilane. Ovim nalazima možemo dodati grobove otkopane uz Mala vrata i Ferajnu, tik stare porušene kule sv. Broza.²²

Adekvatno nazivu kule sv. Broza imamo na zapadnoj strani gradskih obalnih utvrda naziv kole Šabac, uz koju je otkriveno 1955. godine kasno antikno groblje. Moguće je da i ovaj naziv kule Šabac potječe od imena crkve svč Sabe koja se mogla nalaziti na tom položaju u staro vrijeme.

Senjski veletrgovac i promicatelj gospodarskog napretka Senja Nikola Suzan je prema kazivanju (priči) nekog starca pronašao veliko blago, pa je iz zahvalnosti Bogu dijelom novca dao sagraditi kapelu sv. Ambroza. Crkvu sa zvonom iz 1728. godine posvetio je senjski biskup Nikola Pohmajević, kako

²¹ J. Klemenc, op. cit., str. 2 i 3.

²² A. Glavičić, op. cit., str. 411.

Sl. 25. — Predjel sv. Ambroz. U prvom planu pročelje kapele sv. Ambroza oko 1930.

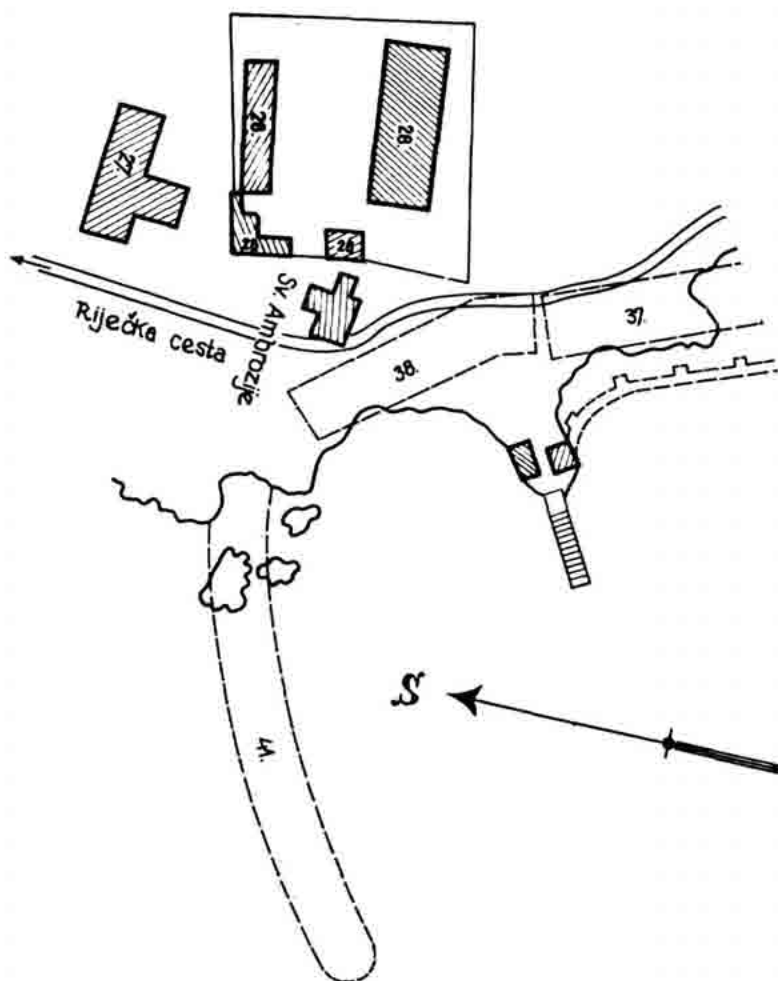
to potvrđuje posvetni natpis (ploča vapnenca vel. $73 \times 38 \times 12$ cm) koja se nalazila nad ulazom u sakristiju,²³ a koja u prijepisu glasi:

OVA CRKVA BI UZDANA NA ME
 I ČAST B: D: MARE LETA 1728
 STROSKOM PLE: GNA: MKE
 SUSSANA I POSVECHENA BI
 OD P i P:G:G: MIKULE POHMAEVCHA
 BISKUPA SENY: MOD: I KOR:SK
 UPA ZVONOM I OLTAROM. DAN
 4. IUNYA LETA GNVA: 1728.

Kapela sv. Broza (Ambroza) nalazila se poviše mora uz staru cestu Senj — Rijeka, zapadno od gradskih Malih (biskupovih) vrata. Crkva je u osnovi bila pačetvorina s kvadratičnom apsidom. Jaki zidovi nosili su teški svod — krovšte na dvije vode na kojem se isticala lijepa preslica s tri otvora za zvona. S lijeve i desne strane ulaznog portala nalazio se po jedan barokni prozor i rozeta.

Crkva je bila orijentirana prema zapadu čime je upotpunjavala interesantnu i skladnu pojavu kasnog baroka u arhitekturi Senja i stajala kao kontrapunkt lučkoj kuli Sabac na suprotnoj strani luke.

Pod kapele bio je izrađen od kamenih ploča, dok je unutrašnjost bila bez osobitih umjetničkih djela. U crkvi su stajala tri barokna oltara od kojih je srednji bio posvećen rođenju Male Gospe (koja se slavila 8. rujna), lijevi sv. Srcu Isusovu, a desni sv. Anti. Nad ulazom nalazio se mali kor za pjevače.

Sl. 26. — Predjel sv. Ambroza s plana grada Senja iz 1785.

Sa sjeverne strane svetišta bila je prizidana mala sakristija (vel. $6,5 \times 5$ m) nad čijim se ulazom nalazila spomenuta ploča N. Sussana.

Godine 1955, prilikom izgradnje Jadranske magistrale, trasiranog raskršća jadranske i plitvičke ceste kapela je srušena. Ranije, a niti tom prilikom objekt nije izmjeren, tako da danas ne raspolažemo točnim mjerama njezine veličine, koja je prema planu Senja iz 1785. godine iznosila 18,5 m duljine i 10 m širine (vanjske mjere). Sa zapadne strane kapele nalazilo se do 1856. godine jako obalno utvrđenje, tzv. baterija sv. Ambroza koja je svojim topovima štitila grad i luku od neprijateljske mornarice. Sa sjeverne strane nalazilo se prostrano skladište drvene građe (depo ogulinskog regimenta), a istočno veliki suzanov magazin (koji se danas naziva Suzana), te prekrasna klasicistička palača — dvori biskupa Mirka Ožegovića koji su oštećeni u ratu i prilikom proširenja ceste srušeni do temelja.

9. KAMENI MEĐASI TERITORIJA GRADA SENJA

Kada je 1746. godine došlo do ukinuća kapetanije i formiranja regimenti, Senj je postao vojna općina (komunitet) od posebne važnosti kao trgovačko i obrtničko središte hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Od tada gradom upravlja posebni magistrat koji i dalje ostaje ovisan o vojnim vlastima u Otočcu i Karlovcu sve do 1871. godine, kada je razvojačenjem Vojne krajine Senj proglašen slobodnim i kraljevskim lučkim gradom. Senjski komunitet tada se nalazi u sastavu otočke i ogulinske regimente karlovačkog generalata, čije su gradske međe određene 1762. godine i to na pola sata udaljenosti od grada.

Ove nove međe Senja bile su učinjene na štetu grada i građana koji su veći dio svojih privatnih posjeda (šume, zemlje i zgrade) imali izvan komunitetske granice. Zbog tih ograničavanja često je dozalizo do sukoba između senjske i vojne uprave.²⁴ Ova međa poluslobodnog gradskog i vojnog područja bila je, čini se, točno utvrđena i vidljivo označena kamenim međašima tek 1845. godine.

Gotovo do dana današnjega ova stara međa područja grada Senja, u odnosu na okolne općine (Krivi Put, Jurjevo), na zemlje sela i svijet sačuvala se do danas u starom opsegu. Tek se danas, zbog intenzivne privatne i društvene izgradnje i urbanizacije nekoć pustih vrtova, teritorij grada širi preko stare međe u svim pravcima.

Od desetak starih kamenih međaša do danas se sačuvalo na prvotnim mjestima gotovo polovica. Ostali međaši su ili tokom vremena srušeni ili negdje zatrpani.

Prema postojećim međašima iz 1845. godine pronađenih in situ i na osnovi sačuvanog plana²⁵ grada Senja iz 1870. možemo sasvim točno pratiti ovu gradsku među i izvršiti njezinu rekonstrukciju. Prema podacima izlazi da je korito Kriškog ili Senjskog potoka (u stvari stve do doline sv. Vida) od ranije činilo neku granicu između svetojuračke i krivoputske općine, tj. ogulinskog i otočkog regimenta. Ova dolina (kroz koju vodi stara cesta) i danas je službena razmeđa između planina Velike Kapele i Velebita, te između stanovnika sjeverno od doline, tzv. Bunjevaca, i južno od Podgoraca.

I tako na teritoriju senjsko-ogulinske regimente, a sjeverno od Drage, nalazili su se kameni međaši broj: 10, 9, 8, 7, 6 i 5 a desno senjsko-otočke regimente broj: 4, 3, 2 i 1. Od spomenutih deset kamenih oznaka sačuvane su jedva tri od kojih se broj 1 i 5 nalaze u muzeju, a broj 4 na prvotnom mjestu. Zbog starine i zanimljivosti donosimo opis svih triju spomenika.

1. Kameni međaš br. 5 iz plana bio je postavljen sa sjeverozapadne strane gradskog rezervoara točno iznad stare Jozefinske ceste. Prilikom rekonstrukcije ove ceste 1968. godine natpis je maknut s prvotnog položaja, ali je zbog sigurnosti i zaštite, te svoje važnosti prenesen u muzej. Ovaj međaš posve je sličan starim miljokazima, njegova veličina iznosi 150 × 40 × 40 cm, pačetvorinasta je oblika na vrhu zaokružen u križ. Prema cesti u jednom mjestu udubljenju (34 × 34 cm) nalazi se uklesan kratki tekst:

²³ V. Krajač, op. cit., str. 152-153.

²⁴ M. Valentić, Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, Senjski zbornik, sv. I, 1955, str. 83.

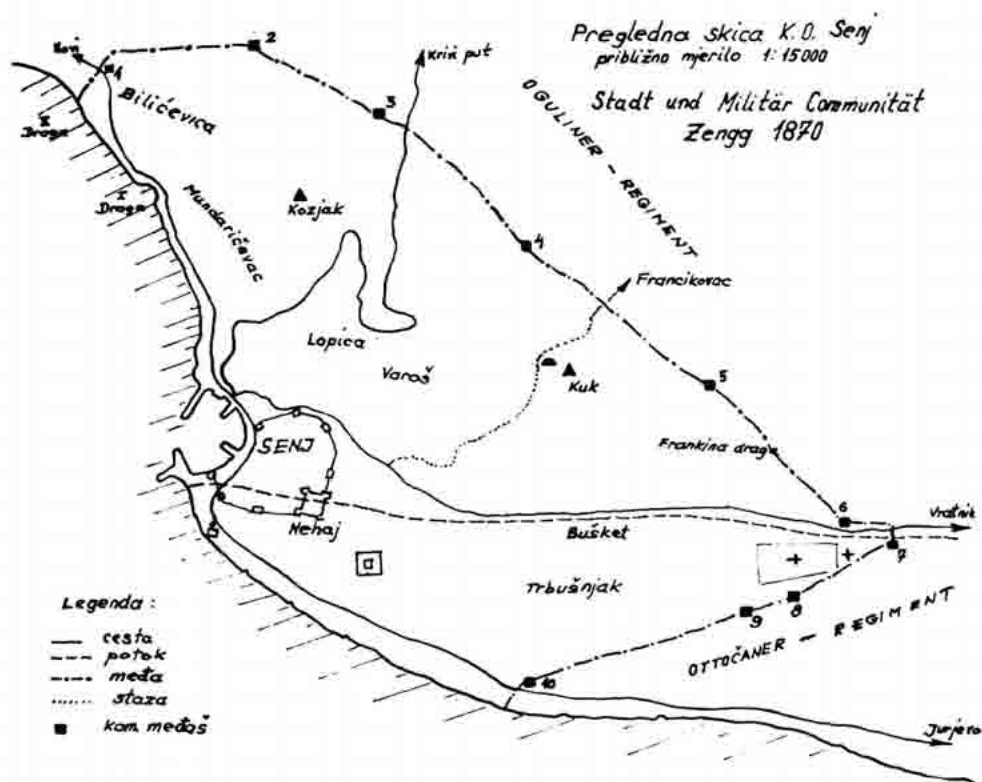
²⁵ U arhivu Katastarskog ureda u Senju nalaze se originali planova komuniteta Senj pod naslovom »Stadt und Militär Communität Zengg, 1870 plan I ad I i II na kojem se jasno vide mjesta svih deset kamenih međaša. Ovom prilikom izražavam zahvalnost upravi Katastarskog ureda u Senju na pruženim uslugama.

MEDIA
GRADA SENIA
I OGULINSKOG
REGIMENTA
1845

2. Drugi kamen međaš (br. 4 na planu) nalazi se južno od kapele sv. Vida, na lijevoj strani korita Potoka u podnožju brda. Veličinom, oblikom i sadržajem odgovara naprijed opisanom. Taj je kamen do vrha zatrpan zemljom, ne prednjoj strani dolazi tekst:

MEDIA
GRADA SENIA
I OTOČKOG
REGIMENTA
1845

Sl. 27. — Plan stare međe grada Senja. Područje gradske općine Senj prema planu iz 1871. godine.

3. Treći kamen međaš (br. 1 na planu, koji se čuva u Katastarskom uredu u Senju) nalazio se iznad predjela Abatovo, južno od kule Nehaj. Ovaj međaš je obična kamena ploča vapnenca veličine 58 × 38 × 11 cm. Budući da je ploča bila srušena s prvotnog ležišta i da se mogla razbiti, prenesena je u muzej. Na toj ploči — kamenu međašu također dolazi legenda:

MEDIA
GRADA SENIA
I OTOČKOG
REGIMENTA
1845

Prema sačuvanim i izgubljenim kamenim međašima između teritorija Senja i ogulinskog i otočkog regimenta označivalo je deset kamenih oznaka koje su se nalazile na ovim mjestima: 1) iznad mora i istočno od Abatova, 2) iznad kuće Gržina na Fortici, negdje oko današnjeg novog rezervoara, 3) u ogradnom zidu vrta Drage Biondića, 4) istočno od groblja, tj. južno od ruševina kapele sv. Vida, 5) zapadno od gradskog rezervoara i ceste, 6) u predjelu Frankine drage ili brda Kuk, 7) iznad vrta Lenci na Štrmcu, 8) na vrhu brda Kozjaka, 9) na padinama glavice Bilićevac i 10) uz cestu a iznad Druge drage.

10. NATPIS U ZIDU GRADSKOG GROBLJA

Staro gradsko groblje koje se nalazilo na prostoru sv. Petar (ranije je tu bila frankopanska zadužbina iz XIII st.), postalo je početkom XIX st. premarleno i neprikladno za pokapanje. Zato se staro groblje napušta oko 1830. i otvara novo, zapadno od stare crkve sv. Vida, na ravničastom terenu.²⁶

U prvo doba groblje je zaštićeno slabim i niskim kamenim zidom. Bujica je jednom prilikom oko 1856. godine provalila zid, raskopala grobove i prema moru nosila mrtvačke lijesove i križeve. Da bi se groblje zaštitilo od eventualnih poplava, podignut je novi, visoki i jaki zid. Na istočnoj strani zida, prema Potoku, postavljena je kamena ploča koja svjedoči o gradnji zida i strahu od bujice:

S NEBA MILI BOŽE ŠTITI
DA OLUJA NE PREHITI
STO PUK SENJSKI MIRA RADI
PREMINUVŠIH ŽELJNO GRADI
MDCCCLI

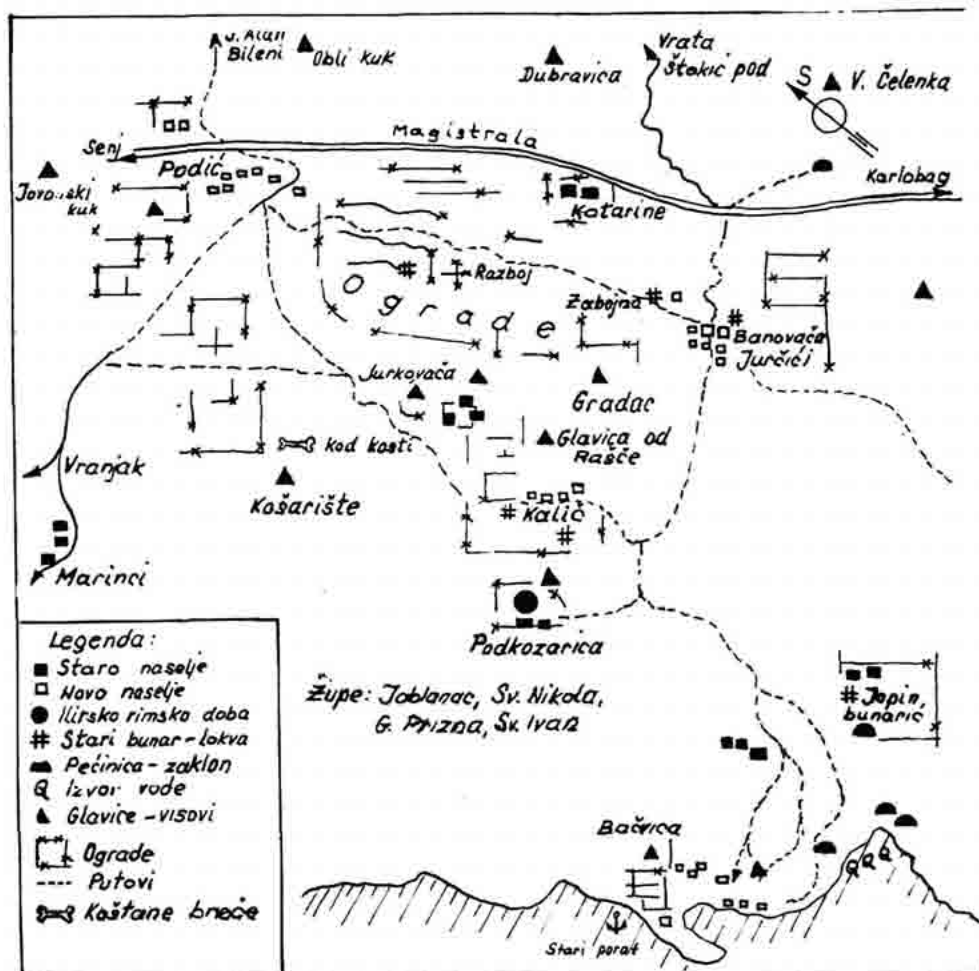
11. NALAZI NA PODRUČJU KALIĆA-BAČVICA KOD PRZINE

Između Jablanca i Prizne, s desne strane magistrale, nalazi se zaselak Podić (s. br. 1), tipično malo podvelebitsko naselje što su osnovali krajem XVII st. novi doseljenici Bunjevci, u podnožju visova Velika čelenka, Dubravica, Obli i Jovanovski kuk te Dujić-glavice.

Zapadno od naselja prostire se manja kraška ravan ispresijecana gromačama i ogradnim zidovima, koji čuvaju zemlju, male posjede obradive škrte zemlje i livade.

Nešto više i bolje zemlje nalazi se prema jugu u pravcu zaselka Bano-vača-Jurčiči (sl. br. 2). Sjeverno od Ograda, a bliže magistrali, u jednom šumarku nalazilo se nekoliko odavna napuštenih stanova, tzv. Kotarine, suhozidine starosjedilaca koji su tu živjeli prije Turaka u XV/XVI st. (sl. br. 3). U predjelu Ograda (sl. br. 4) sačuvano je najviše starih toponima kao: Blažinovka, Ječmište, Dubrava, Gradić (jedna mala glavica), Razboj, Stara kuća, Zabojna i Dražica. U Ogradama se još nalaze i dva stara bunara.

Od Podića prema jugu (do mora) vodi običan put koji u desno skreće do sela Marinci i Vranjak (sl. br. 5), a lijevo vodi u Kalić (Srednja Bačvica sl. br. 6). Oko 250 m od ovog raskršća s južne strane glavice Jurkovače nalaze se ostaci jednog starijeg napuštenog naselja, tzv. Selinica (sl. br. 7). Malo zapadnije od Selinica nalazi se ogradina Josine Jurčiči, a preko puta oko 100

Sl. 28. — Skica puta od Podića do Bačvica, s brojevima lokaliteta kako su opisani u izvještaju.

m vide se ostaci starog suhozida uz koji se proteže mala ravan, tzv. lokalitet *Kod kosti* (sl. br. 8). Na tome položaju pastiri su već odavno otkrili i kopali petrificirane kosti diluvijalnih životinja,²⁷ tzv. koštane breče koje su u potrazi za zakopanim blagom razbijali i prekapali, čime su u cijelosti oštetili nalazište.

Pregledavajući nalazišta i fragmente iskopanih kosti na samoj površini uspjela se sakupiti manja količina breča, koja će se stručno pregledati i samo nalazište detaljnije istražiti.

Čitav taj kraj danas je najvećim dijelom goli krš, što, mislim, nije bilo u dalekoj prošlosti kada su se velike šume prostirale sve do mora. Može se pretpostaviti da se ova veća količina kostiju od davno uginulih životinja sakupila u nekoj vrsti jame, u koju su životinje upale ili su uginule unošene u brlog neke zvijeri, gdje je došlo do miješanja sa zemljom i kamenjem i kroz tisuće godina do petrifikacije.

Posve istu sudbinu doživjelo je drugo obližnje nalazište koštanih breča, utvrđeno na brdu Panas, sjeverno od Jablanca.

Ovdje su već dugo vremena pastiri iskapali kosti na samoj površini i time čitava nalazišta uništili.

Malo južnije od lokaliteta *Kod kosti*, sa zapadne strane glavice *Košarišće*, u zaklonu stijena su ostaci nekih zidina dokaz čovjekova prisustva (s. br. 8a). Idući dalje prema moru, sa zapadne strane glavice od *Rašće* (sl. br. 9) put vodi u zaslek *Podić* ili *Srednju Bačvicu*²⁸ (sl. br. 9a). Naselje nije staro i nje ga su osnovali doseljenici *Bunjevci* negdje krajem XVII ili početkom XVIII st. Pred selom je mala ravnica s nešto plodne zemlje i livada. Uz put prije sela nalazi se stari »grčki bunar«, okrugle osnove, a izgrađen u tehnici suhozida. Poviše bunara u ogradama nalazi se keramika i druga otpadna građa iz kuća, ostaci iz novijeg *bunjevačkog* vremena.

Prema pričanju mještana na tom je položaju prilikom krčenja zemlje i dizanja ograda pronađena jedna kamena ploča na kojoj su se nalazila (prema pričanju) neka latinska slova. Vjerojatno da se radi o grobnom natpisu koji je zabačen iz neznanja.

Na sjevernoj strani samog vrha glavice od *Rašće*, više prema starim *Selinicama*, nalazi se ovisoka i ravna stijena na kojoj se mogao nalaziti neki zapis, vjerojatno utvrđena međa između naselja ili plemena.

Na sjevernoj strani glavice od *Rašće* primjećuje se veći broj suhozidina (ostaci nekih vrtova) koji moraju biti u vezi sa starim naseljem na položaju *Selinica* ili *Potkozarica*. Sa zapadne strane sela *Kalić* po zidovima ograda također se nalazi obilje keramike i drugih predmeta koji se pripisuju stanovnicima novog doseljenja. Iz *Kalića* put vodi lijevo prema istoku u selo *Jurčiče-Banovača* (br. 2), a desno prema moru u *Donju Bačvicu* (sl. br. 12). S desne strane puta oko 200 m prema zapadu uzdiže se mala kamenita glavica

²⁶ Povijest novog današnjeg groblja, grobljanske kapele sv. Vida i drugi spomenici građana senjskih bit će opisani drugom prilikom.

²⁷ Mirko Malez, *Paleontološki i prehistorijski nalazi u pećinama Velebita*, dr. Z. Poljak, Vodič po Velebitu, Zagreb 1969, str. 97-98. Na nalaz koštanih breča i lokalitet *Kod kosti* upozorio nas je *Joso Jurčić* iz sela *Kalić*. Sličan nalaz, ali isto tako devastiran od pastira, utvrđen je na vrhu brda *Panas* sjeverno od *Jablance*.

²⁸ Današnja naselja *Banovača* (*Gornja Bačvica*), *Kalić* (*Srednja Bačvica*) i pri moru *Donja Bačvica* dobili su naziv prema bačvama, drvenim sudovima što su ih sve do nedavna u većem broju izrađivali bačvari. Drveni sudovi raznih oblika i veličina uvelike su se izrađivali prije II svjetskog rata i prodavali za novac ili zamjenjivali za vino i ulje s otočanima. Iseljenjem mlađeg svijeta u gradove, napuštanjem vinograda, pomalo je nastajala i do danas se posve ugasila ova stara radinost.

Potkozarica (sl. br. 10). Sa zapadne strane glavice, više u zavjetrini, nalazi se vrt Josine Jurčića. Njegov otac, kada je na tom mjestu krčio kamen i uređivao lijehe vrta, nailazio je na veće količine fragmenata keramike i stare zidine. Ti se nalazi i danas vide na površini. Sa zapadne strane ogradnog zida vrta vide se ostaci nekoliko suhozidina — starih nastambi. Uokolo ima rimske keramike. Prema svim tim nalazima na ovom položaju moguće u predrimsko, a svakako u rimsko doba, nalazilo se manje pastirsko naselje starosjedilaca Ilira. I tu se potvrđuje stara praksa da novi doseljenici (Bunjevci) krajem XVII st. za novo naselje izabiru drugi položaj, uz stari put i u neposrednoj blizini starih u to vrijeme već propalih naselja.

Idući dalje putem prema moru, primjećuju se ostaci razrušenih starih ograda i terasa vrtova, nekadašnjih posjeda stanovnika Potkozarice i Jopina bunarića. Pred kraj puta, s desne strane, vide se ostaci suhozidina, ostaci starih kuća i torova (sl. br. 11). S lijeve strane pročelja jedne veće nastambe nalazi se veći kameni prag na kojem je uklesano :1763. PISA MATE. U zidovima i među kamenjem može se pronaći keramike XVIII st.

Malo niže put se strmo spušta prema moru u naselje Donja Bačvica (sl. br. 12). Naselje se nalazi poviše mora u uvali zaklonjenoj s dvije glavice Kuk i Bok. Uz kuće ima malo obradive zemlje, sačuvane u nizu lijeha koje se dižu od mora prema gore. Kuće su smještene bliže mora, ali su većim dijelom danas napuštene. Sa sjeverne strane sela vide se ostaci tzv. starih kuća, zajedno povezanih kao da su nekada pripadale jednom većem rodu, moguće prvim naseljenicima mjesta Bačvice. Poviše naselja, tko zna koliko stoljeća, rastu

Sl. 29. — Naselje Kalić. Predio između Jablanca i Prizne, 1968.

stabla crnike ili česmne širokih krošnja. Bliže moru još raste nekoliko stabala maslina, kojih je nekada bilo više.

Ime naselja Bačvice nastalo je od bačava i sudova koje su starosjedioci izrađivali u većem broju, gotovo donedavna, i prodavali otočanima i primorcima. Za izradu bačava stanovnici Bačvica koristili su izvrsne dužice smreke i jele posječene u šumama Velebita. Tako poluobrađene nosili su na konjima do mora. U starije vrijeme, prema pričanju starih mještana, velike šume hrasta i crnike pružale su se do samoga mora. Neracionalnom sjećom u doba Austrije (XVIII—XIX st.), drvena građa se naveliko izvozila brodovima, i služila za brojna seoska ognjišta i druge gospodarstvene potrebe, pa su se velike zelene površine pretvorile u beskrajno more krša, u kojem su se ponegdje sačuvali šumarci, oaze zakrčljale vegetacije.

Sa zapadne strane sela, u zaklonu stijena i rta, nalazi se stara luka (sl. br. 13), u prošlosti sigurno sklonište brodovima za nevremena. Od zadnjih kuća, najbližih moru, prema istoku vodi staza u malu uvalu. Na početku uvale, oko 8 m iznad staze nalazi se pećinica (sl. br. 14) okrenuta jugu. Iz pećinice su znatizeljnici već odavno izbacili dosta zemlje u kojoj se pronašlo tragova vatre, ugljena i veće količine školjaka i puževa. Ispod pećinice pronađeno je nekoliko fragmenata (artefakata) kremenata. Bez obzira na odsutnost keramike u ovom malom prirodnom zaklonu mogao je nekada, makar i privremeno, boraviti čovjek. Dalje staza prolazi uz mali vrt i napuštene ribarske suhozidnice, ranijih stanovnika Bačvica. Malo dalje dolazi se do jakih izvora (sl. br. 15) neke ličke ponornice. Ovo nam je gotovo najkraća podgorska rječica, čija duljina od izvora do mora jedva iznosi 25 m. Više prema jugu, uz samu obalu, na više mjesta izvire voda. Iznad izvora, više na istok, okomito se dižu stijene pod kojima ima nekoliko prirodnih skloništa (sl. br. 16), pravi mali abri koji

Sl. 30. — Naselje Bačvice između Jablanca i Prizne.

su uz male dogradnje mogli služiti kao privremena skloništa ljudima ili kao torovi za stoku tokom starije prošlosti.

Podno najvećeg zaklona primijećeni su tragovi umjetnih podzida, nekoliko manjih terasa (suhozidina), a među kamenjem crna zemlja pomiješana s fragmentima ilirske i rimske keramike. Uz to, u blizini je nađen komadić kremenca. Prema istoku draga se postepeno sužava i završava visokim stijenama. Sa sjeverne strane iz drage postoje dva dosta teška, strma izlaza. Pred vrhom na sjevernoj strani iznad drage nalazi se oveća pećinica (sl. br. 17) u kojoj danas ovce planduju, a nekada je bila sklonište pastirima, što dokazuju ostaci primitivne keramike, podignuti podzidi i određeni pretprostori kao prilaz do skloništa. Pregledavajući pećinicu nisu se mogli na površini pronaći nikakvi tragovi čovjekova prisustva.

Ovi ostaci su brojniji pod pećinom i podzidima, samo su danas zasuti velikim količinama urušenog kamenja s gornjih strana.

Dosta povoljan i zaklonjen položaj uvale, koja je bila zaštićena sa svih strana strmim liticama i morem, obilje pitke vode, mogućnost ribarenja, lova i stočarstva te nalazak materijalne kulture dozvoljavaju izvesti zaključak da su nekada ovdje živjeli ljudi u željezno i rimsko doba, a zatim kroz rani i kasni srednji vijek.

Iznad drage oko 80 m prostire se manji plato, na kojem se vide ostaci jednog starog, danas posve urušenog bunara, tzv. Jopin bunarić. Odavde jedno 100 m na istok vide se ostaci nastambi jednog manjeg pastirskog naselja,

Sl. 31. — Seoska kuća u Senjskom bilu, snimio ing. V. Pleša.

lokalitet **Josipovac** (sl. br. 18). Naselje je bilo osnovano pod stijenom u prirodnom zaklonu. Objekti su izgrađeni u tehnici suhozida. S gornje (sjeverne) strane stoje ostaci jednog jačeg zida, koji djeluje kao neki bedem kojim je naselje bilo ograđeno i time zaštićeno.

Na površini pronađeni su među kamenjem fragmenti rimske krovne opeke i keramike (ostaci amfora). Prema tome i ovo naselje, kao ono u Potkozarici pripada starosjediocima Ilirima, ali iz rimske epohe.

Naselja su ovdje, kao i drugdje u Podgorju, orijentirana prema zapadu. Najvažnija grana privređivanja stanovnika ovih krajeva bilo je stočarstvo, a zatim lov i ribolov i na kraju zemljoradnja.

Budući da na čitavom tom području nije otkriveno veće i utvrđeno naselje (ali jeste niz manjih), pretpostavljam da su stara naselja na mjestima Selinica, Potkozarica, Josipovac, Kotarine i Marinci (uz današnji Podić, Kalić, Bačvica, Jurčići i Marinci) potpadali u vjerskom i upravnom smislu plemenske organizacije u sastav teritorija naselja koje se nalazilo na gradini iznad Donje Prizne, u stvari jednog vrlo značajnog naselja i grada u prethistorijsko i rimsko doba. Posve sličan raspored starih i manjih naselja otkriven je u području Jablanca, iznad kojega se uzdiže brdo i gradina Klačenica.

Sva obradiva zemlja, livade, šume i pasišta naselja Kalić, Podić, Bačvice, Jurčići i Marinci nalaze se u predjelu Vrata i Jurčić-dolaca na nadmorskoj visini 900—1200 m, do kojih vode stare staze, koje su u prošlosti pa sve donedavna vodile dalje kroz Velebit, na drugu ličku stranu u Kosinj, Švicu i Otočac. U tom planinskom području nalazi se veći broj sezonskih stanova i torova stanovnika koji još danas žive dolje, bliže moru. Uz njih ima isto toliko starijih napuštenih koji su pripadali stanovnicima ovog istog kraja, prije iseljenja, do kojeg je došlo zbog turske opasnosti početkom XVI st. Razmještaj tih današnjih naselja i područje njihovih zemlji i šuma točno su određeni pravcima od mora u planinu.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUS SENJ UND SEINER UMGEBUNG III

von ANTE GLAVIČIĆ

Der Senjer Sammelband IV enthält in Form eines Berichts eine Abhandlung über in Senj und seiner Umgebung von 1968 — 1971 gemachte archäologische Funde, die aus der vorgeschichtlichen und römischen Epoche sowie aus dem Mittelalter und der Neuzeit stammen.

1. Auf dem Berg Mali Goljak, nördlich der Grundschule in Vratnik, wurden Reste einer bedeutenderen ilirisch-gradiner Ansiedlung, des Japodstamms, entdeckt, was Ueberreste einer Festungsmauer, Terrasse, Keramikreste und andere Altertumsgegenstände beweisen.

Diese Siedlung hörte auf zu bestehen, d. h. sie verlor die ursprüngliche Gültigkeit in den ersten Jahrhunderten des Römischen Reichs.

2. Auf dem Berg Lisac, östlich von Krasno, wurde die ehemalige Existenz einer weiteren, ebenso bedeutenden Siedlung des Japodstamms festgestellt, von deren Vergangenheit die Reste von Festungsmauern und Wände von Wohnsiedlungen, sowie Reste von Keramik und anderen altertumlichen Gegenständen der vor-römischen und römischen Epoche Zeugnis geben.

3. Neben dem Sokolanagebäude in Senj wurden Ueberreste von Grundmauern und Fussböden eines grösseren Gebäudes, ferner Keramik- und Ziegelreste und andere Altertumsgegenstände aus der römischen Zeit gefunden. Dieser Fund ist von Bedeutung, da er zur Ergänzung des Bildes über die urbanistische Lage und Fläche, auf der sich das römische Senija befand, beiträgt.

4. In der Kathedrale der heiligen Maria in Senj wird eine Weihtafel mit einem Wappen aufbewahrt, in der von einer Kirche die Rede ist, deren Bau Frau Imia, Tochter des Senjer Unterfürsten Filip de Raduco, 1329 aus eigenen Mitteln veranlasste.

5. Eine Glagoler Inschrift (Türüberschrift) aus dem Jahre 1522 an einem Haus auf der Široka Kutrada, die besagt, dass der Hauseigentümer Juraj Blagaić ist. Das Haus wurde während des Krieges zerstört und die Inschrift im Museum aufbewahrt.

6. Am Eingang des Hauses des Petar Kos (1. Stock) in der Hreljanović-Strasse wurde eine Aufschrift (Türüberschrift) gefunden, die besagt, dass es sich um das Haus des Senjer Geistlichen Juraj Bogutić handelt, das 1587 erneuert wurde.

7. An der Strasse Senj — Vratnik, oberhalb des Friedhofs, befinden sich die Ruinen der kleinen mittelalterlichen Kirche des heiligen Vid. Es ist eine kleine Kirche, im Grundriss ein Parallelogramm, mit quadratischer Apside. Einige Ueberreste lassen die Annahme zu, dass die Kirche ein Steingewölbe hatte. Wahrscheinlich stammt sie aus dem 15. Jahrhundert.

8. An der Strassenkreuzung Senj — Rijeka — Otočac — Zadar befand sich die kleine Kirche des heiligen Ambroz, die der Senjer Grosshändler Nikola Suzan 1728 erbauen liess. Diese Kirche wurde im zweiten Weltkrieg beschädigt und beim Bau der Adriamagistrale und der Regulierung der Strassenkreuzung schliesslich niedergerissen.

9. Steininschriften — Grenzsteine — die ausserhalb der Stadt Senj an zehn bestimmten Stellen aufgestellt waren und die Grenzen des Territoriums der Stadt Senj mit seiner Vorstadt, gegenüber des Otočacer und Oguliner Regimentsgrundstücks, markierten (Stand aus dem Jahre 1762, bestätigt 1845). Neben der Beschreibung der Inschrift wird der Plan der Stadt Senj mit den Grenzsteinen vorgelegt.

10. Auf dem Gebiet zwischen den Orten Jablanac und Gornja Prizna befinden sich mehrere kleinere Dorfsiedlungen: Podić, Kalić, Banovača und D. Bačvica. Anlässlich von Besuchen in dieser Gegend 1967 und Sammlungen von Museums-

material wurde eine archäologische Rekognoszierung dieses gesamten Gebiets durchgeführt, wobei mehrere alte Hirtensiedlungen entdeckt wurden. Diese alten Siedlungen sind der Reihe nach, zusammen mit weiteren interessanten Funden, in der beigefügten Skizze beschrieben und mit Nummern versehen.

Nr. 7: Ueberreste einer kleinen Siedlung, der sog. Selinica, an der Südseite des Gipfels Jurkovača gelegen. Hier wurden Ueberreste mehrer Wohnsiedlungen, in der Trockenbautechnik erbaut, gefunden, etwas Keramik und andere Gegenstände. Die Siedlung wurde wahrscheinlich Anfang des 16. Jahrhunderts verlassen.

Nr. 8: Etwas westlicher der Siedlung Selinica befindet sich die Lokalität Kod kosti, wo Hirten die Ueberreste von Knöchernem Schotter und versteinerten Tierknochen fanden. Beim Umgraben vernichteten die Hirten den gesamten Fund.

Nr. 10: Westlich des Dorfes Kalić, unterhalb des Gipfels Podkozarica, wurden Ueberreste einer kleinen Ansiedlung entdeckt. Die Keramikfunde lassen darauf schliessen, dass es sich um eine Siedlung alteingesessener Hirten aus der römischen Zeit handelt. Auf dem Weg von Kalić nach D. Bačvica sind Reste alter verlassener Gärten und Terrassen und Ueberreste von Wohnsiedlungen der neueren Zeit zu sehen.

In einer geschützten Bucht am Meer liegt die kleine Ansiedlung Donja Bačvica (Nr. 14). Oestlich des Dorfes, in einer geschlossenen Bucht direkt am Meeresufer befinden sich mehrere starke, aus Lika kommende Sickerquellen. Oberhalb des Meeres befinden sich einige kleinere Höhlen (mehr Zufluchtsorte), in denen Keramik und dicke Schichten von Aschespuren als Reste einer Herdstätte gefunden wurden. Alle diese Funde lassen darauf schliessen, dass es sich um eine kleinere Siedlung von alteinsässigen Hirten und Fischern aus der vorrömischen Zeit handelt.

Oberhalb der Bucht befindet sich die Lokalität Jopinac. Hier wurden Ueberreste einer kleinen Siedlung von alteingesessenen Hirten konstatiert, von deren Vergangenheit die Reste von Wohnsiedlungen und Keramik- und Ziegelreste aus der römischen Zeit Zeugnis ablegen.

11. Im Dorf Podić, in der Pfarrei G. Prizna, lebte Jela Borovac, die 1967 hundert Jahre alt wurde. Trotz des hohen Alters erinnert sie sich lebhaft ihrer Jugendzeit, vieler an diese Gegend gebundener Dinge und Begebenheiten. Aus den Gesprächen mit ihr erfuhren wir vieles, was nirgends aufgezeichnet ist, für uns aber besonderen, geschichtlich-ethnographischen Wert besitzt. Sie erzählte uns von alten Zeiten, vom Leben der Bauern auf dem trockenen Podgorjer Boden und ihrem Leben hier unten an der Strasse, am Meer und in den Dörfern Kalić, Banovača, Podić und Bačvica, im Gebirge, oben in Vrata, Jurčić dolac und Mlinišće, wo sie fruchtbare Aecker und Wiesen besitzen. Sie plaudert weiter über das Leben im Sommer, wenn man ins Gebirge übersiedelt, und im Winter, wenn man unten, unterhalb der Strasse, wohnt. Sie erzählt uns, wie der Boden bearbeitet und Vieh gezüchtet wird, Stoffe für Kleider gewebt werden, von alten Spielen und Tänzen, Liedern und Musizieren, vom Tod und vom Gebären und von vielen anderen interessanten Dingen, alten Bräuchen und Glauben. Prof. Vlado Fajdetic machte eine Tonbandaufnahme unseres Gesprächs mit Jela Borovac, und so bleibt ein lebendiges Zeugnis der alten Singweise erhalten, das ihm zum Studium des Musikfolklores der Bunjevacer — der heutigen Bewohner des Velebit — dienen wird. Dieser Erzählbericht der Jela Borovac ist ein wahres Bild aus dem Leben und hat dadurch den Wert einer Chronik, fast die einzige Quelle der neueren Geschichte und vielfacher Anhaltspunkte über das Leben in der Gegend zwischen Prizna und Jablanac.